

УДК 37.01

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-1-46>

Катерина ВІСТИЗЕНКО,

orcid.org/0000-0002-4562-6766

аспірант

Харківської гуманітарно-педагогічної академії,

фахівець (консультант)

Інклюзивно-ресурсного центру №1 Голосіївського району м. Києва

(Київ, Україна) vistiform@gmail.com

Алла ЧАГОВЕЦЬ,

orcid.org/0000-0003-0680-3165

доктор педагогічних наук, професор,

професор кафедри теорії та методики дошкільної освіти

Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

(Харків, Україна) kykajam@gmail.com

РОЛЬ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ У ВИКОРИСТАННІ МОВИ

У статті розглядається роль комунікативної компетентності особистості та її вплив на використання мови. Уточнюється зміст понять «мова», «комунікативна компетентність», їх місце в системі загальних компетентностей особистості; «комунікативні якості». Здійснюється теоретичний огляд головних дефініцій, які виступають критеріями комунікаційної компетентності. Розглядається важливість мови та мовлення у освітньому процесі та повсякденному житті особистості, особливо в контексті комунікативної компетентності. Визначено вплив комунікативної компетентності на можливості використовувати мову у процесі комунікативної взаємодії.

Акцентується увага на мові, яка у процесі комунікації постає як – міст до розуміння та зв'язку, вона виходить за рамки простого об'єднання слів і граматичних правил. Розкривається визначальні компоненти комунікативної компетентності: комунікативні інтенції; знанням особистості співбесідника; зворотній зв'язок в комунікації; уміння долати психологічні «фільтри»; уміння володіти навичками декодування «мови тіла» співбесідника; орієнтація в умовах та ситуації спілкування; орієнтація і підтримання самого процесу спілкування; контроль власної мовленнєвої поведінки, емоцій тощо; навички та уміння завершувати комунікацію, виходити з неї, контролювати посткомунікативні ефекти.

Здійснено теоретичний огляд наукових праць, присвячених питанню комунікативної компетентності, яке вивчалось і постійно порушувалось низкою видатних класичних та сучасних дослідників.

Висвітлено думку про те, що достатній рівень розвитку комунікативної навички може мати позитивний вплив на психоемоційний стан особистості, який постає вагомим важелем у прояві якості та швидкості засвоєння та використання мови.

Підкреслюється важливість комунікативної компетентності для особистості в цілому.

На основі теоретичного аналізу, зроблено висновки щодо комунікативної компетентності особистості та її впливу на використання мови та мовленнєвий процес.

Ключові слова: комунікативна компетентність, комунікаційні якості, мова, мовлення.

Kateryna VISTYZENKO,
 orcid.org/0000-0002-4562-6766
 Postgraduate Student

Municipal Establishment "Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy" of Kharkiv Regional Council,
 Specialist (Consultant) of the Inclusive Resource Center No. 1 of the Holoziiv district, Kyiv
 (Kyiv, Ukraine) vistiform@gmail.com

Alla CHAGOVETS,
 orcid.org/0000-0003-0680-3165
 Doctor of Pedagogical Sciences, Professor;

Professor at the Department of Theory and Methodology of Preschool Education
 Municipal Establishment "Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy" of Kharkiv Regional Council
 (Kharkiv, Ukraine) kykajam@gmail.com

THE ROLE OF PERSONAL COMMUNICATIVE COMPETENCES IN THE USE OF LANGUAGE

The article examines the role of the communicative competence of the individual and its influence on the use of language. The meaning of the concepts «language», «communicative competence», and their place in the system of general competencies of the individual is clarified; «communicative qualities». A theoretical review of the main definitions, which act as criteria of communication competence, is carried out. The importance of language and speech in the educational process and everyday life of the individual is considered, especially in the context of communicative competence. The impact of communicative competence on the ability to use language in the process of communicative interaction is determined.

Attention is focused on language, which in the process of communication appears as a bridge to understanding and communication, it goes beyond the simple combination of words and grammatical rules. The defining components of communicative competence are revealed: communicative intentions; knowledge of the interviewer's personality; feedback in communication; the ability to overcome psychological «filters»; the ability to master the skills of decoding the interlocutor's «body language»; orientation in the conditions and situation of communication; orientation and maintenance of the communication process itself; control of one's speech behavior; emotions, etc.; skills and ability to complete communication, exit from it, control post-communicative effects.

A theoretical review of scientific works devoted to the issue of communicative competence, which was studied and constantly discussed by many outstanding classical and modern researchers, was carried out.

The opinion that a sufficient level of communication skill development can have a positive effect on the psycho-emotional state of the individual, which becomes a significant lever in the manifestation of the quality and speed of language acquisition and use, is highlighted.

The importance of communicative competence for the individual as a whole is emphasized.

Based on the theoretical analysis, conclusions were made regarding the communicative competence of the individual and its influence on the use of language and the speech process.

Key words: communication competence, communication qualities, language, speech.

Постановка проблеми. Проблема мовленнєвої компетентності завжди була важливою складовою і процесу навчання, і повсякденного життя. Сьогодні в умовах переусвідомлення та зосередження уваги на культурну, національну самоідентифікацію, мова та мовлення, процес її засвоєння та використання знаходяться у центрі актуальних питань. Мова – міст до розуміння та зв'язку, вона виходить за рамки простого об'єднання слів і граматичних правил. В основі її проявлення лежить динамічна взаємодія між комплексом правил, конструкцій та якостями особистості, яка опановує та послуговується цією мовою.

З метою з'ясування позитивного результату опанування мови слід дослідити не тільки її орфографічні, фонематичні та граматичні складові. Також необхідно сегментувати якості особи,

яка вивчає та послуговується мовою та розглянути більш детально особливості впливу таких на результат та якість сформованості мовленнєвих компетенцій.

Ця стаття заглиблюється в ключову роль, яку індивідуальні якості спілкування відіграють у процесах вивчення мови, вираження та інтеграції в різноманітні мовленнєві контексти.

Аналіз досліджень. Комунікативні якості, особливості їх розвитку та сфера їх впливу на особистість в цілому висвітлювали у працях дослідники: А. Богуш, Л. Виготський Т. Дрідзе, І. Зимня, Дж. Равен, Є. Сидоренко, тощо. Підґрунтям у розвитку комунікативної компетентності, невід'ємної від будь-якої компетентності, є «стартові компетентності», до яких відносяться загальні гуманістичні знання, особистісна культура й інтелектуальні вміння.

Стартові компетентності стають вихідною точкою у формуванні ключових складових комунікативної компетентності. Вона об'єднує цілу низку ієрархічно підпорядкованих компетентностей (Видавництво Ради Європи, 2016):

- інформаційну компетентність, що виражається у створенні структури, придатної для комунікації, і правильному передаванні інформації;

- мовленнєву компетентність, що включає культуру мови, правильність, виразність й естетичність мовлення;

- компетентність соціальної взаємодії, пов'язану зі встановленням контакту з іншими людьми, здатністю до залагодження конфліктів, вмінням діяти злагоджено у спілкуванні; компетентність у сприйманні та розумінні іншої людини, невіддільну від рефлексивності й емпатійності суб'єкта спілкування.

Одним із перших термін «компетенція» використовував німецький учений В. фон Гумбольдт (Гумбольдт, 1830–1835). А в якості лінгвістичного терміну був уведений американським мовознавцем Н. Хомським, який розумів «комунікативну компетенцію – як здібність, необхідну для виконання певної мовленнєвої діяльності рідною мовою» (Хомський, 2006). Д. Хаймс, окреслив комунікативну компетентність як «притаманні людині знання і вміння успішного й ефективного спілкування» (Хаймс, 1962).

Комунікативна компетентність, за визначенням Л. Мацько, – це «знання про національно-ментальну і ритуальну та конвенційну специфіку, соціальну зумовленість мовного спілкування, ситуативно-тематичні вимоги та стилістичні нюанси, комунікативні стратегії й тактики мовленнєвої поведінки, процедурну обізнаність, інтенцію. Відповідно до них – і комунікативна мета, акт, комунікативний прийом (крок), комунікативний зміст, комунікативний потенціал, компонент і як результат – комунікативний ефект (Мацько, 2007).

Враховуючи вагому кількість досліджень даної проблеми, недостатньо вивченими залишаються певні її аспекти. У розрізі вивчення питання засвоєння мови та її використання, потребують більш широкого розгляду поняття «комунікативна компетентність», її вплив на мову.

Мета статті – висвітлення та аналіз сучасних тлумачень дефініції комунікативна компетентність, а також з'ясування її впливу на засвоєння та використання мови.

Виклад основного матеріалу. Визначення «комунікативна компетентність» має досить широкий спектр визначень: від (у широкому розу-

мінні) здатності до спілкування, комунікативності, спроможності особистості встановлювати комунікативний контакт з оточенням до більш конкретного розгляду комунікативної компетентності – як знання культурних норм і правил спілкування; засвоєння соціальних стереотипів поведінки; володіння комунікативними вміннями і навичками; система внутрішніх засобів регулювання комунікативних дій; набір умінь і навичок, отриманих на основі індивідуального досвіду (Максименко, 2011), тобто операційно-технічні засоби спілкування. При цьому підґрунтям у розвитку комунікативної компетентності, «стартові компетентності», до яких відносяться загальні гуманістичні знання, особистісна культура й інтелектуальні вміння.

Комунікативна компетенція визначається (Максименко, 2011):

- комунікативними інтенціями (комунікативними намірами адресата); дотриманням комунікативних стратегій, що дають змогу досягти необхідного результату комунікації;

- знанням особистості співбесідника;

- зворотним зв'язком в комунікації, що передбачає врахування психологічних особливостей адресата, його соціальних ролей;

- умінням долати психологічні «фільтри», розбивати психологічні «щити»; умінням володіти навичками декодування «мови тіла» співбесідника;

- чіткою орієнтацією в умовах та ситуації спілкування;

- орієнтацією і підтриманням самого процесу спілкування; контролем власної мовленнєвої поведінки, емоцій тощо;

- навичками та уміннями завершувати комунікацію, виходити з неї, контролювати посткомунікативні ефекти тощо.

Комунікативну компетентність також можна визначити як сукупність комунікативних здібностей, знань і умінь, адекватних для вирішення комунікативних завдань, що постають перед особистістю: проблемні ситуації, що виникають у взаємодії між людьми (Хромський, 2006).

Звісно, важливим складником комунікативної компетентності є мовна компетентність. Засвоєння мови стосується процесу досягнення здатності говорити та розуміти конкретну мову або мови, з якими людина познайомилася. Коли більшість дітей досягає 5 років, вони є високо компетентними носіями рідної мови. Протягом цих перших років розвитку діти набувають здатності сприймати й вимовляти звуки мови, до яких вони піддаються, а також фонологічних правил поєд-

нання їх для створення слів. Вони також освоюють великий і різноманітний словниковий запас і правила поєднання їх у складні граматичні речення з правильною морфологією для позначення часу, настрою, числа тощо. Зрештою, вони стають досвідченими користувачами. Лінгвістична система вибудовує виконання ряду різних мовленнєвих дій, що відповідають різноманітним соціальним контекстам. Ці видатні досягнення в засвоєнні мови відбуваються без чітких інструкцій або навіть значних вказівок від матері.

Мова є складною компонентною системою, що складається з абстрактної системи фонологічних правил і лексики, синтаксису, морфології, прагматичних і дискурсивних правил. Ці компоненти залежать від розвитку різних когнітивних і нейронних механізмів, які взаємодіють у ході засвоєння. Комунікативна компетентність також передбачає знання того, як брати участь у розмові відповідним та інформативним способом.

Сьогодні ряд досліджень зосереджено на розвитку розмовних здібностей, особливо вміння чергувати та підтримувати тему розмови. З самого раннього віку діти здатні по черзі розмовляти, своїм власним, зазвичай, хоча і не завжди, семантично пов'язаним способом. Ця здатність підтримувати тему зростає протягом дошкільного віку, і тепер дитина може відповідати своїй матері, розширюючи інформацію в її висловлюваннях. Ця здатність додавати нову інформацію тісно корелює з розвитком лінгвістичних навичок дитини, і призводить до здатності підтримувати тему протягом більш довгих ланцюжків розмовних поворотів.

Використання мови в різних контекстах забезпечує інтерактивну комунікативну структуру, в рамках якої діти здобувають знання про мовні структури, наявні в їхній рідній мові, щоб вони могли повніше виражати ідеї, породжені власними когнітивними та соціальними системами, що розвиваються.

«Мовчання безмовності ніколи не буває золотом. Нам усім потрібно спілкуватися та налагоджувати зв'язок одне з одним – не одним способом, а якомога багатьма способами. Це основна людська потреба, основне людське право. І більше того, це основна людська сила... (Лайт, 2014). На досягнення комунікативної компетентності вплива-

ють не лише лінгвістичні, операційні, соціальні та стратегічні компетенції, а й низка психосоціальних факторів (наприклад, мотивація, ставлення, впевненість, стійкість), а також бар'єри та опори в середовищі. Досягнення комунікативної компетентності не потребує володіння мистецтвом спілкування; скоріше, комунікативна компетентність є пороговою концепцією з фокусом на досягненні достатніх знань, суджень і навичок для досягнення цілей спілкування та участі в ключових середовищах (Лайт, 2014). Комунікативна компетентність людини може відрізнятись залежно від контексту залежно від партнерів, середовища та цілей спілкування. Наприклад, деякі люди зі складними комунікаційними потребами можуть розвинути адекватні навички, щоб відповідати вимогам взаємодії зі знайомими партнерами в звичайних контекстах, але їм може бути важко ефективно спілкуватися з менш знайомими партнерами в більш нових контекстах, де вимоги більші. Мотивація до спілкування впливає на бажання або прагнення людини спілкуватися з іншими в щоденних ситуаціях (Лайт, 2014).

Ф. Бацевич наголошує, що комунікативна компетентність – це не лише комплекс знань, а внутрішні можливості мовця, зокрема комунікативні інтенції (утримання в пам'яті сказаного й постійна кореляція плину спілкування з метою мовця), знання особистості співбесідника, постійна орієнтація в умовах (Бацевич, 2004).

Висновки. Відштовхуючись від зазначеного визначення вище, можна зробити висновки, що дійсно достатній рівень розвитку комунікативної навички може мати позитивний вплив на якість та швидкість засвоєння та використання мови. Якщо особистість гарно орієнтується у ситуації спілкування, аналізує та вдало адаптується до співбесідника, враховує контекст (майбутнього або розпочатого спілкування) – в цілому це все сприяє певному психоемоційному стану. Завдяки якому особа має спроможу використати усі можливі наявні «інструменти» для успішної реалізації комунікації: з максимальним застосуванням та проявом наявних мовних знань та навичок. Тобто, ми бачимо, що в такому сенсі комунікативна компетентність виступає в інакшому векторі взаємозв'язку з мовною. А саме в якості вагомого важеля впливу на послуговування мовою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : Видавничий центр Академія, 2004, 344 с.
2. Бусел В.Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Ірпінь : ВГФ Перун, 2001. 1440 с.
3. Компетентності для культури демократії. Живемо разом як рівноправні громадяни в культурно багатоманітному демократичному суспільстві. Видавництво Ради Європи F-67075 Strasbourg Cedex 2016. URL: <https://rm.coe.int/version-ukrainienne-240418/16807c886e> (дата звернення: 10.01.2024)
4. Кравець Л.В., Мацько Л.І. Культура української фахової мови : навч. посіб. Київ : Академія, 2007. 360 с.
5. Стенфордська енциклопедія з філософії : веб-сайт. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/wilhelm-humboldt/> (дата звернення: 25.01.2024)
6. Проблеми сучасної психології : зб. наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : Аксиома, 2011. 928 с.
7. Шкарлета С.М. Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проектна діяльність: науково-методичний збірник. Київ-Чернівці : Букрек, 2022. 140 с.
8. Hymes D. The Ethnography of Speaking веб-сайт. URL : https://www.academia.edu/12277206/Dell_Hymes_The_Ethnography_of_Speaking_1962_Original_chapter (дата звернення: 05.12.2023)
9. Chomsky N. Language and mind. Third Edition. New York: Cambridge University Press, 2006. 209 p.
10. Light J. Augmentative and Alternative Communication веб-сайт. URL : <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.3109/07434618.2014.885080> (дата звернення: 13.12.2023)

REFERENCES

1. Batsevych F.S. (2004) *Osnovy komunikativnoi linhvistyky [Basics of communicative linguistics]* : pidruchnyk. Kyiv : Vydavnychy tsestr Akademiia. 344 [in Ukrainian]
2. Busel V.T. (2001) *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]* Irpin: VGF: Perun, 1440 s. [in Ukrainian]
3. *Kompetentnosti dlia kultury demokratii. Zhyvemo razom yak rinvopravni hromadiany v kulturno bahatomanitnomu demokratychnomu suspilstvi [Competencies for the culture of democracy. We live together as equal citizens in a culturally diverse democratic society.]* Vydavnytstvo Rady Yevropy F-67075 Strasbourg Cedex 2016 URL: <https://rm.coe.int/version-ukrainienne-240418/16807c886e> [in Ukrainian]
4. Kravets L.V., Matsko L.I. (2007) *Kultura ukrainskoi fakhovoi movy [Culture of the Ukrainian professional language]* navch. posib. Kyiv : Akademiia. 360 [in Ukrainian]
5. *Stenfordska entsyklopediia z filosofii [Stanford Encyclopedia of Philosophy]* URL : <https://plato.stanford.edu/entries/wilhelm-humboldt/> (data zvernennia: 25.01.2024)
6. *Problemy suchasnoi psykholohii (2011) [Problems of modern psychology]* : zb. naukovykh prats Kamianets-Podil'skoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka, Instytutu psykholohii im. H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy / za red. S.D. Maksymenka, L.A. Onufriievoi. Kamianets-Podil'skyi : Aksioma. 928 [in Ukrainian]
7. Shkarleta S.M. (2022) *Osvita Ukrainy v umovakh voiennoho stanu. Innovatsiina ta proiektna diialnist: Naukovo-metodychnyi zbirnyk [Education of Ukraine under martial law. Innovative and project activity: Scientific and methodical collection]* Kyiv-Chernivtsi Bukrek, 140 [in Ukrainian]
8. Hymes D. The Ethnography of Speaking URL: https://www.academia.edu/12277206/Dell_Hymes_The_Ethnography_of_Speaking_1962_Original_chapter (data zvernennia: 05.12.2023)
9. Chomsky N. (2006) *Language and mind. Third Edition. New York: Cambridge University Press, 209.*
10. Light J. Augmentative and Alternative Communication URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.3109/07434618.2014.885080> (data zvernennia: 13.12.2023)